

Функціонування умовних речень релевантності в середньоанглійській мові

О. І. Кхеліл

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Paper received 18.08.2016; Accepted for publication 26.08.2016.

Анотація. У статті проаналізовано особливості функціонування умовних речень релевантності у пам'ятках середньоанглійської мови, виокремлено основні структурні моделі цього типу речень, їх позиція стосовно головної клаузи. Автор досліджує основні комунікативні функції умовних речень релевантності в середньоанглійській мові, а саме зменшення рівня категоричності вимоги, прохання з урахуванням бажань і можливостей слухача, отримання дозволу, вираження сумніву, невпевненості стосовно інформації, експлікованої у головному реченні, встановлення контакту, початок розповіді, інтродукція нової ідеї. Встановлено, що вживання умовних речень релевантності детерміновано жанровою приналежністю пам'ятки.

Ключові слова: фактичні та контрафактичні умовні речення, умовні речення релевантності, структурний тип, прагматичний маркер.

У сучасній лінгвістиці існують два основних підходи до класифікації складнопідрядних речень з підрядним умови. Автори фундаментальної граматики англійської мови констатують існування речень зі значенням прямої і непрямой умови. Речення зі значенням прямої умови вказують на те, що ситуація, відображена в головному реченні, безпосередньо залежить від виконання умови, експлікованої у підрядному реченні. У реченні з відкритою умовою інформація у головному реченні або відповідає дійсності, або є неістинним. Гіпотетична умова виражає інформацію про те, що умова не є, не була або не буде виконана. У реченнях з непрямой умовою, підрядне речення та умова, вказана в ньому, не пов'язані із ситуацією, відображеною в головній клаузі [1]. У рамках нашого дослідження ми поділяємо всі умовні речення на фактичні (ФУР), контрафактичні (КУР) (значення

прямої умови у термінах Р. Квірка) і умовні речення релевантності (УРР) [7] (значення непрямой умови у термінах Р. Квірка). Критерієм їх виокремлення є параметрична складова, що представлена трьома варіантами розуміння висловлення: як істинності змісту, як епістемічної цілісності і як метакомунікативного мовленнєвого акту [7, с. 17, с. 113]. Об'єктом нашого дослідження є умовні речення релевантності в середньоанглійській мові. Предмет аналізу складають структурні та функціональні особливості УРР. Метою розвідки є встановлення основних структурних типів УРР та виокремлення їх комунікативних функцій.

Для середньоанглійського періоду характерним є нерівномірне співвідношення питомої ваги різних типів УР. Їхні загальні та специфічно-діалектичні кількісні характеристики представлені у табл. 1

Таблиця 1. Загальні та специфічно-діалектичні кількісно-таксономічні характеристики умовних речень.

	Загальна кількість в таксономії УР (%)	Північний діалект (%)	Південний діалект (%)	Східно-Центральний діалект (%)	Західно-Центральний діалект (%)
ФУР	43	34	58	40	42
КУР (контрафактичні УР)	40	44	32	44	38
УРР (УР релевантності)	17	22	10	16	20

Функціонування фактичних і контрафактичних умовних речень майже однаково представлене у всіх територіальних діалектах середньоанглійської мови. Умовні речення релевантності, що характеризують розмовну мову, демонструють певну жанрову залежність функціонування. Так, найбільше прикладів їх вживання знаходимо у лицарських романах (36% з 510 прикладів), розповідях (24%), драматичних творах (20%), дебатах (12%). Найменшу кількість вживання зазначений тип речень демонструє в творах клерикального жанру (5%), хроніках (2%) та наукових працях (1%).

Аналіз УРР вимагає специфічного підходу до розуміння їх сутності й природи. На відміну від фактичних та контрафактичних УР, в основі яких лежить критерій істинності, відповідності дії об'єктивній реальності, їх залежності від певних умов, УРР визначають наскільки дія є доречною за певних умов,

а, отже, УРР не вказує на причину змісту консеквента, а свідчить про доречність умови для консеквента як окремого мовленнєвого акту [12]. УРР встановлюють відносини між змістом підрядного речення умови і тим фактом, що мовець робить висловлення, яке відповідає головному реченню. При цьому, враховуються різні аспекти висловлення, підрядні речення умови можуть виконувати диверсифіковані функції в дискурсі: коментування, виправлення, пояснення до головної частини, коментативна частина може надавати оцінки тому, про що йдеться у головній частині тощо.

Умовні речення релевантності (або умовні речення постскрипту [8, с. 367, або коментативні речення) в середньоанглійській мові є синтаксично маркованими структурами. У середньоанглійських СРПУ, *p*-клауза синтаксично підпорядковується *q*-клаузі і синтаксично інтегрується в цю клаузу. Для УРР характер-

ною є не повна інтеграція в *q*-клаузу, а радше приєднання до *q*-клаузи як запізніле міркування або пояснення, напр.,

(1) *Mi loverd me sende hider anon right For to warne you that he Bi thi leve wolde juste with the, And winne thi dowter, yif he mai (Sir Degare, 472–475) – Мій лорд відправив мене сюди зараз, щоб попередити вас, що він, з вашого дозволу, буде битися з вами на двобої, і виграє вашу дочку, якщо зможе.*

Різниця між фактичними та контрафактичними умовними реченнями, з одного боку, і УРР, з іншого, полягає у тому що, у перших підрядна умовна клауза визначає усі умови, при яких реалізація певної дії є реальною або гіпотетичною відповідно. Іншими словами, “за будь-яких обставин *p*, *q*” [9, с. 50–51]. В умовних реченнях релевантності таке трактування є нерелевантним, пор., трактування (1) *за будь-яких умов, коли він зможе, він виграє вашу доньку. Проте, додаючи УРР, мовець вважає, що слухач має всі сприятливі підстави (*felicity conditions*), для того, щоб зрозуміти, що дія, виражена в головній клаузі, є можливою і залежить від певних обставин у майбутньому.

Семантична і синтаксична відокремленість УРР підтверджується тезою про неможливість вживання цих речень з експліцитним маркером умовності у головній клаузі *then*. У цьому випадку речення перетворюється на контрафактичне умовне речення зі значенням гіпотетичності, напр.,

(2) **if he may, then he will win your daughter*

У сконструйованому нами реченні (2) підрядна клауза вказує на умови здійснення гіпотетичної дії – “якщо він буде мати фізичні/психологічні або інші можливості, він завоює вашу доньку”.

У середньоанглійських пам'ятках УРР релевантності найчастіше експлікуються за допомогою синтаксичних структур *if+Pronoun+Modal verb*. При цьому, найчастотнішим модальним дієсловом, що вживається в УРР, є дієслово *may*, напр.,

(3) *I wol entende to wynnynge, if I may. And nat entende oure wittes to declare (Canterbury Tales, The Friar's Tale, 1478–1479) – Я зосереджуся на прибутку, якщо я можу (якщо можна), і не буду пояснювати наші розумові можливості.*

(4) *Sit down anon, and tel me what youre grief is, And it shal been amended, if I may (Canterbury Tales, The Summoner's Prologue and Tale, 2174–2175) – Сідай тепер, і розкажи мені про своє горе, і все буде виправлене, якщо я зможу.*

Приклади (3) і (4) різняться значенням модального дієслова: у (3) мовець питає дозволу зосередитися на позитивних моментах розповіді, у (4), вживаючи *may*, автор пом'якшує обіцянку все виправити, якщо це йому під силу (про комунікативні функції УРР йтиметься далі).

Окрім конструкцій з модальним дієсловом *may*, у середньоанглійській мові нами було зафіксовано вживання таких структурних типів умовних речень релевантності:

– *if+ Reflexive pronoun+like*

(5) *I gef yow for on of youre, if yowreself lykez – Я дам тобі одну людину за одну твою (людину), якщо тобі так підходить (якщо хочеш).*

– *if + pronoun + can*

(6) *Telle, if thou kan, What thing noyse mast a man In tyme of ded when he es tane (The Gast of Gy, 595–597) – Скажи, якщо можеш, Що повинно турбувати людину, У годину смерті, коли її забирають.*

– *if+ it + be + possessive pronoun+ will*

(7) *Thou prey the King for me, Yif it thi wille ware (Sir Tristrem, 2136–2137) – Ти попроси у Короля за мене, Якщо на те буде твоя воля.*

– *if + pronoun + shall + verb*

(8) *Let anoper do þat note, if hit nede shall (Gest Historiale of the Destruction of Troy, 2665) – Hexай інший зробить цю працю, якщо буде необхідно.*

– *if+ pronoun + verb*

(9) *For thilke cause, if that ve rede, I wolde go the middel weie And wryte a bok betwen the tweie, Somwhat of lust, somewhat of lore (The Confessio Amantis, Prologue, 16–18) – З такої причини, якщо ти так радиш, Я піду по середній дорозі І напишу книгу подвійну, Дещо про задоволення, дещо про ерудицію.*

Превалюючою позицією приєднання УРР в середньоанглійському СРПУ є фінальна позиція речення, напр.,

(10) *The croice to Jerusalem bring Say thou hast yhigh, Yif thou may (Sir Tristrem, 1965–1967) – Паломництво до Єрусалиму здійснити, скажи, що ти пообіцяв, якщо можеш.*

У реченні (10) мовець, використовуючи імперативну форму дієслова *say*, емоційно нагадує слухачеві про дане слово здійснити паломництво. Вживаючи УРР *yif thou may*, він апелює до пам'яті слухача і просить його це підтвердити обіцяне.

У середньоанглійській мові окрім традиційного розташування УРР у фінальній позиції складного синтаксичного цілого, спорадично зустрічаються випадки медіального розташування умовних клауз релевантності, що надає їй більш емоційного функціонального навантаження, наприклад,

(11) *Tharfor us aw, if we be kynde, To have that Passyoun mast in mynde (The Gast of Gy, 699–670) – Тому нас влаштовує, якщо бути чесними, мати той запал у думках.*

Семантично і прагматично випадки вживання умовного речення релевантності становлять негетерогенну групу, ядром якої, на нашу думку, є прагнення надати висловленню більшої непевненості або відтінків сором'язливості. Вбачаємо за потрібне виокремити основні комунікативні функції умовних речень релевантності в середньоанглійській мові:

– коментар щодо правдивості інформації, висловленої у головному реченні

(12) *He was, I trowe, twenty wynter oold And I was fourty, if I shal seve sooth (Canterbury Tales, 600–601) – Йому було, я думаю, двадцять років, А мені було сорок, чесно кажучи.*

Умовне речення релевантності в прикладі (12) коментує інформацію виражену в головній клаузі, додаючи їй, з одного боку, відтінку суб'єктивності, з іншого, щирості: мовець намагається впевнити слухача у своїй правдивості, не зважаючи на використання вставної конструкції *I trowe* у головному реченні, що виражає припущення, непевненість. Завершуючи висловлення коментарем *if I shal seve*

sooth, мовець вказує на щирість повідомлення головної клаузи. У реченні (13) з цією ж метою мовець вживає УРР, виражене антонімічною фразою *if that I shal nat lyen*, яка функціонує в медіальній позиції, розриваючи головну клаузу, напр.,

(13) *Tho redde he me, if that I shal nat lyen. Of Hercules and of his Dianyre, (Canterbury Tales, 724–725) – Потім, прочитав він мені, я не брешу, про Геркулеса і бажання.*

Принагідно зауважимо, що в рамках теорії граматикизації, граматикизація таких коментативних клауз відбувається у напрямку адвербіальна клауза – вставна клауза – прагматичний маркер (*adverbial clause > clause/parenthetical disjunct > pragmatic marker*) [10]. У цих наукових розвідках доводиться втрата значення, зміна синтаксичної функції та функціонального навантаження сучасних прагматичних маркерів як от: *I think, I pray, I am afraid, I mean, God forbid* тощо [4]. Допускаємо, що в середньоанглійській мові клаузи на кшталт *if I shal seye sooth* містять пропозицію і не є граматикизовані, оскільки вони мають повноцінну структуру клаузи (предикативність). Окрім цього існують синонімічні варіанти вираження одного і того ж значення (пор. речення (12) і (13)). Протягом розвитку англійської мови ці фрази граматикизуються у прагматичні маркери (у випадку (12) у маркер *to tell the truth*).

– зменшення рівня категоричності вимоги

(14) *For which thou art ybounden as a knyght To helpen me, if it lay in thy myght. Or elles artow fals, I dar wel seyn (Canterbury Tales, Part 1, 1149–1151). – Оскільки ти зобов'язаний допомогти мені як лицар, якщо це в твоїх силах, в іншому випадку ти не такий, смію я сказати.*

У прикладі (14) мовець, з одного боку вимагає від слухача допомоги, апелюючи до його лицарських зобов'язань та норм поведінки, з іншого, вживаючи УРР *if it lay in thy might*, обмежує свою вимогу лише тією сферою, що підвладна слухачеві, тим самим зменшуючи ілюквативну силу своєї вимоги.

– прохання з урахуванням бажань і можливостей слухача, отримання дозволу

(15) *And there oure hoost bigan his hors areste And seyde, lordynges, herkneth, if yow leste. (Canterbury Tales, Prologue, 827–828) – І ось наш хазяїн зупинив коня і сказав: "Джентльмени, послухайте, якщо на то є ваша ласка.*

(16) *And therefore, if ye vouche-sauf to heere A tale of me, that am a povre man I wol yow telle, as wel as evere I kan (Canterbury Tales, Prologue, 4340–4332) – і тому, якщо ти погодишся послухати мою розповідь, розповідь бідної людини, я розкажу її так добре як тільки це можливо.*

У середньоанглійській мові зафіксовано вживання адвербіальної клаузи *if yow leste* (15) для вираження ввічливого прохання. Цікаво, що така конструкція з часом буде замінена на сталу формулу ввічливості *if you please*. Останню вважають джерелом походження прагматичного маркера (пор. *if you please > you please > please* [6, с. 25–27]). Іншим можливим джерелом походження зазначеного маркера є безособова конструкція *if it pleases you*. Проте наразі ця точка зору є

нерелевантною, оскільки доведено, що адвербіальна клауза і безособова конструкція розрізняються прагматичним навантаженням, а саме, перша з'являється в ранньоновоанглійській мові у висловленнях, коли експіріенцер може здійснювати певний контроль над дією, а безособова конструкція є обмеженою у вживанні і поступово виходить з ужитку [2].

У реченнях (15)–(16) мовець, висловлюючи свої прохання, апелює і до бажань слухача. Згідно останніх розвідок з прагмалінгвістики протягом середньоанглійського періоду відбувається реконцентуалізація акту прохання (зміна вектору примусу на запит щодо волевиявлення) [11, с.173]. Адресант не просто висловлює своє бажання, оформлюючи його за допомогою директивного акту, а й намагається враховувати бажання та можливості виконання цієї дії адресатом (у термінах сучасної теорії ввічливості – негативна ввічливість) [5, с. 67]. Так, у реченні (15) прохання оформлене у формі директива *herkneth*, проте мовець все ж таки намагається врахувати бажання слухачів, використовуючи УРР *if yow leste*. У середньоанглійській мові фіксуємо початок процесу зміни МА прохання, який стає конвенціоналізованим за допомогою таких прагматичних маркерів як от: *pray, I beseech you, do me a favour* тощо. Сучасний прагматичний маркер *please* фіксується в англійському МА прохання лише наприкінці ранньоновоанглійського періоду.

У середньоанглійській мові спостерігається гіперексплікація засобів на позначення ввічливості. Наприклад, у реченні (17) мовець, звертаючись до леді, експлікує своє прохання за допомогою дієслова *pray*, що виражає його благаання (враховує його ситуацію, бажання) і умовне речення релевантності *if it were your will*, що орієнтує його зважати на обставини слухача, враховувати можливість виконання ним дії, напр.,

(17) *Dame, I wolde praye yow, if youre wyl it were. Seyde this Pardoner, as ye bigan Telle forth youre tale, spareth for no man And teche us yonge men of youre praktike (Canterbury Tales, Group 3, 184–187) – Мадам, я б благав вас, якщо б на це була ваша воля", сказав продавець індульгенцій, я ви вже почали, розкажіть нам свою історію, не скриваючи жодного, і навчіть нас молодих людей своїх практик.*

Для мовця в середньоанглійському періоді велике значення відіграє звернення до Бога, віра у свою неспроможність існування без Його волі. Тому у безвихідній ситуації мовець звертається до Бога і молиться про його відповідь, напр.,

(18) *O myghty God, if that it be thy wille, Sith thou art rightful juge, how may it be That thou wolt suffren innocentz to spille, (Canterbury Tales, The Man of Law's, 814–816) – Всемогутній Боже, якщо на то твоя воля, оскільки ти є праведним суддею, як може бути так, що ти дозволяєш невинним помирати?*

– вираження сумніву, невпевненості стосовно інформації, експлікованої у головному реченні.

(19) *But now knowe I in verry soothfastnesse, That in greet lordshipe, if I wel avyse, Ther is greet servitude in sondry wyse – Але тепер знаю я, твердо впевнений (знаю в правді), що в великому лідерстві, якщо я не помиляюся, є велике служіння різними способами.*

Цікавим видається той факт, що речення (19) є прикладом семантично і прагматично амбівалентного речення. З одного боку, мовець виражає тверду впевненість у своєму баченні лідерства, вживаючи прагматичний маркер *but now*, що сигналізує про зміну обставин, локалізуючи дію у теперішньому і фокусує увагу на дії, що є актуальною на момент мовлення, та іменник *soothfastnesse*, який має значення *real, genuine, true, containing or expressing truth*. Одночасно, використовуючи умовне речення релевантності *if I wel avyse*, водночас з впевненістю, мовець виражає сумнів, шукаючи підтвердження своїх слів у слухача.

– встановлення контакту, початок розповіді, інтродукція нової ідеї

(20) *Now wol I seye my tale, if ye wol here* (Canterbury Tales, Fragment 8, 283) – *Зараз я розкажу свою історію, якщо ти будеш слухати (якщо хочеш).*

У прикладі (20) мовець привертає увагу слухача до початку своєї розповіді безпосередньо апелюючи до нього, експлікуючи своє звернення умовним реченням релевантності, що виконує функцію контакто-встановлення.

Отже, середньоанглійське умовне речення релевантності експлікує ступінь релевантності висловленої інформації у головному реченні ситуації в момент її озвучення. Підрядні клаузи цього типу, зазвичай, містять у своїй структурі модальне дієслово, їхнє умовне значення нівелюється і вони виконують такі комунікативні функції: зменшення рівня категоричності вимоги, прохання з урахуванням бажань і можливостей слухача, отримання дозволу, вираження сумніву, невпевненості стосовно інформації, експлікованої у головному реченні, встановлення контакту, початок розповіді, інтродукція нової ідеї.

ЛІТЕРАТУРА

1. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, J. Leech, J. Svartvik. – London, New York : Longman, 1985. – 1779 p.
2. Allan K. Meaning and Speech acts [Electronic Resource] / Keith Allan. – Access Mode : <http://users.monash.edu.au/~kallan/papers/Speechacts.html#s1>
3. Brinton L. Historical Pragmatics and the Diachronic Study of Pragmatic Markers : a Reassessment / L. Brinton // Workshop on Historical Pragmatics, 12th International Conference On English Historical Linguistics. – Glasgow, 2002.
4. Brinton L. Pragmatic Markers in English. Grammaticalization and Discourse Functions / Laurel Brinton. – New York : Mouton de Gruyter, 1996. – 415 p.
5. Brown P. Politeness. Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 329 p.
6. Chen G. The Degrammaticalization Of Adresse-Satisfaction Conditionals In Early Modern English / G. Chen // Advances In English Historical Linguistics. – Berlin : Mouton De Gruyter, 1998. – P. 23–32.
7. Dancygier B. Mental Spaces in Grammar : Conditional Constructions / B. Dancygier, E. Sweetser. – Cambridge University Press, 2005. – 278 p.
8. Declerck R. Conditionals : A Comprehensive Empirical Analysis / R. Declerck. – Berlin – N.Y. : Mouton de Gruyter, 2001. – 538 p.
9. Iatridou S. Topics in Conditionals / Sabine Iatridou. – MIT, 1991. – 179 p.
10. Kemenade A. van The Handbook Of The History Of English / A. van Kemenade, B. Los. – Blackwell Publishing, 2006. – 672 p.
11. Kohnen T. Towards a History of English Directives / T. Kohnen // Text Types and Corpora: Studies in Honor of Udo Fries. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – P. 165–175.
12. The Blackwell Companion to Syntax / [ed. by M. Everaert, H. van Riemsdijk]. – Blackwell Publishing Ltd, 2006. – 640 p.

Relevance Conditionals Functioning in Middle English

Khelil O. I.

Abstract. The article investigates the functional peculiarities of relevance conditionals in Middle English written records and defines their main structural types and position relative to the main clause. The author focuses on the main communicative functions of the aforementioned types of sentence in Middle English, namely down-toning of the requirement, request which consider the needs and desires of the hearer, getting the permission, doubting, diffidence of the information explicated in the main clause, contact making, introduction of a new idea. It is determined that relevance conditionals functioning is dependent on the genre of the Middle English written record.

Keywords: *factual and counterfactual conditionals, relevance conditionals, structural type, pragmatic marker.*

Особенности функционирования условных предложений релевантности в среднеанглийском языке

О. И. Хелил

Аннотация. В статье проанализированы особенности функционирования условных предложений релевантности в памятниках среднеанглийского языка, выделены основные структурные модели этого типа предложений, их позиция касательно главной клаузы. Автор исследует основные коммуникативные функции условных предложений релевантности в среднеанглийском языке, а именно уменьшение уровня категоричности требования, просьба с учетом желаний и возможностей слушателя, получение разрешения, выражение сомнения, неуверенности касательно информации, эксплицированной в главной клаузе, установление контакта, начало разговора, интродукция новой идеи. Установлено, что употребление условных предложений релевантности детерминировано жанровой принадлежностью памятника.

Ключевые слова: *фактические и контрфактические условные предложения, условные предложения релевантности, структурный тип, прагматический маркер.*